

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Сумський державний університет

Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій

Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

«До захисту допущено»

Завідувачка кафедри

Ніна СВІТАЙЛО

_____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 231 Соціальна робота,
освітньо-професійної програми Соціальна робота
на тему: «Сприяння громадській активності молоді з числа внутрішньо
переміщених осіб в рамках надання послуги соціальної адаптації»

Здобувачки групи СР-91 Кулик Софії Романівни

(шифр групи) (прізвище, ім'я, по батькові)

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело.

Керівник к.е.н., доцент,

(підпис)

(підпис)

Софія КУЛИК

Олександр КОТЕНКО

Суми – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЯК МЕТОДУ СПРИЯННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ З ЧИСЛА ВПО.....	7
1.1 Правові засади здійснення послуги соціальної адаптації молоді з числа внутрішньо переміщених осіб.....	7
1.2 Особливості та потреби молоді з числа внутрішньо переміщених осіб.....	10
1.3 Етичні засади роботи з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб при наданні послуги соціальної адаптації.....	14
1.4 Етична дилема в рамках надання послуги соціальної адаптації для молоді з числа ВПО.....	16
Висновки до першого розділу.....	18
РОЗДІЛ II. ЗДІЙСНЕННЯ ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЯК МЕТОДУ СПРИЯННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ З ЧИСЛА ВПО ШЛЯХОМ ТРЕНІНГУ.....	20
2.1 Опис етапів проведення тренінгу з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб.....	20
2.2 Аналіз результатів проведення тренінгу з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб.....	25
Висновки до другого розділу.....	30
ВИСНОВОКИ	32
РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	36
ДОДАТКИ.....	39

ВСТУП

Сьогодні ситуація з внутрішньо переміщеними особами в світі досягла переломної точки. Майже 41 мільйон людей у всьому світі є внутрішньо переміщеними особами. Лідерами в цьому списку є Ємен, Сирія, Ірак і Україна. В Україні ця проблема стала наслідком збройного конфлікту, який почався у 2014 році, а з початком повномасштабного вторгнення – ця ситуація лише загострилась. Збройні конфлікти завжди є джерелом соціальних проблем, які сильно впливають на життя окремих людей, соціальних груп і розвиток націй. Надзвичайно важливо, щоб особи, які безпосередньо постраждали від наслідків бойових дій, швидко адаптувалися до нового соціального середовища, знайшли роботу, житло, нові стосунки та стали активними громадянами.

Люди, які залишили звичне місце проживання та опинилися в невідомій ситуації, потребують перш за все підтримки держави та приймаючої громади. Питання адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно важливим для нашої країни, кількість переміщених осіб зростає з кожним роком, за даними Мінреінтеграції, на даний момент в Україні до 2023 року зареєстровано 4,8 млн ВПО, але їх реальна кількість майже 7 млн [7].

Це досить велика група людей, яким доводиться пристосовуватися до нових умов, і, як правило, це пристосування є ключовим фактором для подальшого життя та розвитку, як переселенців так і громади. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб, в тому числі молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, на сьогодні є вторинною допомогою та, відповідно, не терміновою. Через кризову гуманітарну ситуацію в Україні, що спричинена внаслідок війни, орієнтація соціальної допомоги поширюється на надання екстреної допомоги та закриття базових потреб переселенців: медична допомога, товари гуманітарної допомоги, відшкодування зруйнованих будинків, правова допомога тощо. Тобто, працівники соціальних служб та установ покривають лише гостру частину потреб ВПО і тим самим закривають лише базові потреби, упускаючи не менш важливий аспект

пристосування, як соціальна адаптація та підвищення громадської активності. Так як війна є чинником важких життєвих обставин для більшості людей, що зараз знаходяться на території України, внутрішньо переміщені особи, в свою чергу, сприймаються як більш вразлива категорія населення, як для держави, так і для закордонних донорів гуманітарної допомоги. Тим самим, люди, що підпадають під цю категорію мають право на отримання гуманітарної допомоги, в тому числі грошової від різних організацій та держави, що безперечно є позитивним аспектом соціальної підтримки для переселенців, але через те, що існує лише цей напрямок допомоги – ВПО не відчують себе членом цієї громади та живуть лише за допомогою цієї підтримки. Як наслідок, це може стати причиною загострення бідності по всій країні та поставить переселенців ще у більш складне соціальне становище. Тому, саме зараз, існує потреба у розвитку соціальної послуги адаптації для внутрішньо переміщених осіб, щоб надати їм необхідні навички пристосування у приймаючих громадах та попередити можливі наслідки від закриття лише базових потреб.

Основним завданням влади та громад, де проживають ВПО, є створення умов для успішної адаптації та інтеграції їх в українське суспільство, що сприятиме возз'єднанню сімей та створить нормальні умови для їх існування на території України. Дослідження цього питання є надзвичайно актуальним для сучасної соціології, психології, соціальної роботи.

Таким чином, **мета кваліфікаційної роботи:** сприяти активізації молоді з числа ВПО в рамках надання послуги соціальної адаптації.

Об'єкт: соціальна робота з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб.

Предмет: адаптація молоді з числа ВПО шляхом сприяння громадській активності.

Мета передбачає виконання певних **завдань:**

1. Дослідити нормативно-правові основи здійснення послуги соціальної адаптації молоді з числа внутрішньо переміщених осіб;

2. Охарактеризувати особливості та потреби молоді з числа внутрішньо переміщених осіб;
3. Проаналізувати етичні засади роботи з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб при наданні послуги соціальної адаптації.
4. Описати етичну дилему в рамках надання послуги соціальної адаптації для молоді з числа ВПО;
5. Охарактеризувати етапи проведення тренінгу з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб;
6. Здійснити аналіз результатів проведення тренінгу з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб.

Цільова аудиторія: молодь з числа внутрішньо-переміщених осіб, яка знаходиться в Сумській області.

Теоретико-методологічна база кваліфікаційної роботи: Теоретичну значущість роботи з переміщеними особами у воєнний та кризовий період розкрили у своїх працях такі вчені, як Акмалова А.А., Капицин В.М., Балакірева О.В., Бочкор Н.П. Значна кількість наукових розвідок розкриває окремі аспекти проблеми внутрішньої міграції в кризові періоди. Так, соціальні аспекти цієї проблеми розкриваються в працях А.А. Акмалової, Н.П. Бочкора, Є.В. Дубровської. Дослідженню психологічних факторів внутрішньої міграції присвячені роботи О.О. Блінової, Д.Н. Ісаєва, В.Г. Панка.

Наукова новизна нашої кваліфікаційної роботи: Вивчення та робота з внутрішньо переміщеними особами є доволі новою темою для українського суспільства, і хоч існують роботи з вивчення біженців та переселенців закордонних дослідників, специфіка українських переселенців дозволяє вважати цей простір новим для проведення досліджень. Лише з 2014 року, коли почались бойові дії в Україні, ця тема стала актуальною для соціальної роботи, а з початком повномасштабного вторгнення – вона лише загострилась. Вся соціальна робота, яка пов'язана з біженцями – орієнтована на адаптацію переселенців, як однієї соціально незахищеної категорії та забезпечує у покритті в основному лише базових потреб. Ця ж робота має на меті покрити

вторинну потребу ВПО, а саме: сприяти громадській активності; та виділяє окрему вразливу категорія, таку, як внутрішньо переміщені особи з числа молоді.

База дослідження: Гуманітарний центру ГО «Проліска» у місті Суми.

Методи дослідження:

Теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, зіставлення, класифікація науково-психологічних джерел інформації, що дозволило узагальнити та систематизувати погляди вчених на проблему, яка вивчається; практичні: фокус-група, тренінг, анкетування.

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, розділу 1, розділу 2, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 67 сторінок, 2 таблиць, 1 рисунку, 23 використаних джерела.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЯК МЕТОДУ СПРИЯННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ З ЧИСЛА ВПО

1.1 Правові засади здійснення послуги соціальної адаптації молоді з числа внутрішньо переміщених осіб

Сьогодні українське законодавство досить широко розглядає послугу соціальної адаптації. Нормативно-правовою базою послуги є: міжнародні нормативно-правові акти, законодавство України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативні акти і закони України.

Основним документом, що регламентує надання послуги із соціальної адаптації, є Державний стандарт соціальної адаптації (наказ Мінсоцполітики від 18 травня 2015 року № 514, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05 червня 2015 року за № 665/ 27110), який описує значення, обсяг, умови, організацію та основи надання соціальної послуги [5].

1 січня 2020 року набув чинності Закон України «Про соціальні послуги» [9], який встановлює основні організаційно-правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на запобігання виникненню складних життєвих обставин та подолання або мінімізацію їх негативного впливу на осіб/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах. (СЖО). Відповідно до законодавства СЖО – це стан, який негативно впливає на життя, здоров'я та розвиток людини, функціонування сім'ї та не може бути подоланий окремою особою/сім'єю, до СЖО належать також внутрішньо переміщені особи.

Частина нововведень Закону набула чинності з 1 січня 2020 року. Так, якщо попередній закон визначав соціальні послуги як «сукупність заходів, спрямованих на надання допомоги окремим соціальним групам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і труднощі яких неможливо подолати», то нова редакція передбачає «комплекс

заходів, спрямованих на запобігання життю в ситуації або дії, щоб мінімізувати її негативний вплив на особистість/сім'ю» [9]. Тому, надання послуг тепер також зосереджено на профілактичній та адаптаційній частині, що є перевагою, адже профілактика та адаптація ефективніша, ніж вирішення існуючих проблем.

Нова редакція закону також розширює коло осіб, які можуть звертатися за соціальними послугами: люди які потребують послуг або їх законні представники, інші особи, які зацікавлені в потребуючих послугах. Це важлива частина профілактичної складової соціальної роботи. Законом передбачено створення реєстру отримувачів та надавачів соціальних послуг, тобто автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи, призначеної для збору, обліку, зберігання та використання даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг, а також запровадження єдиних вимог до для всіх соціальних послуг.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» соціально-адаптаційні послуги – це комплекс заходів, що здійснюються протягом періоду, необхідного для активного та гармонійного процесу адаптації осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. У нашому випадку це було здійснення соціальної адаптації молоді з числа ВПО [9].

Відповідно до Закону України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [10] від 20 жовтня 2014 року, внутрішньо переміщеними особами є громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні. Особи, які мають право на постійне проживання в Україні на законних підставах, унаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації, широкомасштабних проявів насильства, порушення прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру або з метою їх уникнення.

Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Управління Верховного комісара ООН з прав людини,

Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародний комітет Хреста та Червоного Півмісяця, Верховна Рада України, Уповноваженого Верховної Ради України із прав людини, розміщених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення [10].

Отже, основними нормативно-правовими актами, що регулюють надання послуг із соціальної адаптації, є: українські закони, нормативно-правові акти та стандарти, що описують інструменти та компоненти послуг. Таким чином, ці документи, безсумнівно, є вагомим внеском у регулювання та надання послуг соціальної адаптації, конкретизуючи конкретні обставини та етапи їх реалізації.

Таким чином, можна зробити такі висновки. По-перше, внутрішньо переміщені особи – це окремі осіб або групи, які змушені залишити своє місце проживання через складну політичну, соціальну, економічну та екологічну ситуацію в межах адміністративної одиниці.

Адаптація ВПО – складний процес. Він поєднує в собі кілька галузей, які можна вивчати в різних науках, таких як медицина, психологія, соціологія, антропологія, економіка тощо. Існують два теоретико-методологічні підходи, які виходять за рамки конкретної науки та представляють різні погляди на те, що таке адаптація та інтеграція для внутрішньо переміщених осіб: соціокультурний та ресурсний.

Соціокультурний підхід більше зосереджується на внутрішньому світі переміщених осіб, суб'єктивному вимірі адаптації та інтеграції, а ресурсний підхід – на зовнішніх атрибутах переміщених осіб, а отже, також на об'єктивних параметрах. Для соціокультурного підходу адаптація починається з подолання шоку від входження в інше культурне середовище, особливо особистісної ідентичності. Для ресурсного підходу адаптація включає отримання інформації про те, де і як отримати доступ до ресурсів, необхідних переміщеним особам у новому поселенні.

По-друге, загалом адаптація є складним і багатограним процесом, що включає адаптацію ВПО до нового соціокультурного середовища та адаптацію приймаючого суспільства до потреб новоприбулих, їх соціально-економічних, культурних та інших аспектів. Таким чином, суб'єктами адаптації є внутрішньо переміщені особи, з одного боку, та органи державної влади, органи місцевого самоврядування, різноманітні соціальні інститути, а також представники місцевого населення та інших етнічних груп, етнічних меншин. Реалізація такої моделі адаптації можлива лише за умови, що середовище приймаючого соціуму є відкритим і сприятливим для цього, а також добровільного вибору самого адаптанта.

1.2 Особливості та потреби молоді з числа внутрішньо переміщених осіб

Молодь є специфічною соціально-демографічною групою суспільства, неоднорідною та внутрішньо диференційованою, що визначається специфікою діяльності, способу життя, життєвою силою та інноваційним потенціалом. Молодь, визначається не лише віком, а й своїм становищем у соціальній структурі та особливостями соціального становлення та розвитку, які об'єктивно займають унікальне становище. Бути присутнім і брати участь у всіх сферах діяльності даного суспільного життя.

Для підростаючого покоління можна говорити про його первинні та вторинні характеристики. Основними (головними) з них можна вважати: фізіологічні, психологічні, вікові та соціальні характеристики. Що стосується вторинних, то вони є похідними від первинних і з'являються відповідно до роду діяльності, корисної для суспільства, місця проживання, соціального статусу в цілому суспільстві.

Враховуючи вік, інтегруючи соціально-економічні відносини, молоді вчені (спеціалісти з питань молоді) поділяють молодь на різні групи. Сьогодні

ним повсюдно користуються філософи, соціологи, політологи, практики молодіжної політики.

Зокрема, дослідник (науковець) В. Бовкун поділяє сучасну молодь на п'ять категорій:

1. Підліткова (14-15 років);
2. Передюнацька (16-17 років);
3. Ранньоюнацька (18-20 років);
4. Середньоюнацька (21-25 років);
5. Старшоюнацька (26-30 років).

Вік і психологічні якості молоді багато в чому визначають схожість молоді в різні епохи. Молодь є важливою частиною сучасного українського суспільства з інтелектуальним потенціалом і вирішальним фактором соціально-економічного прогресу. З перших років незалежності України молодіжна політика стала одним із найважливіших напрямів діяльності органів державної влади. Тому 15 грудня 1992 року Верховна Рада України прийняла Декларацію про загальні засади державної молодіжної політики України, а 5 лютого 1993 року — Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», в якому закладено загальні принципи створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді, що є основним напрямком реалізації політики Українського молодіжного центру [4].

Згідно зі статтею 1 вищезазначеного Закону, молодь – «це громадяни України віком від 14 до 35 років» [6]. Крім того, відповідно до статті 6 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», з метою підтримки соціального становлення та розвитку молоді, утворюються центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування [6].

Отже, відповідно до Закону України «Про соціальну роботу із сім'єю, дітьми та молоддю» соціальна робота із сім'ями, дітьми та молоддю – «це діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що

здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також спеціалісти із соціальної роботи та волонтери, діяльність яких спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, захист їхніх прав і свобод, підвищення якості життя, задоволення їхніх інтересів і потреб» [14].

Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2004 р. № 1126 затверджено Загальне положення про центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, основною метою діяльності яких є сприяння задоволенню соціальних потреб молоді, яка перебуває у складних життєвих обставинах та потребує сторонньої допомоги [15].

Крім того, Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» визначає особливості організаційно-правових засад створення та діяльності Національних молодіжних та дитячих громадських організацій, а також державні гарантії забезпечення їх діяльності. Так, відповідно до статті 1 Закону молодіжними громадськими організаціями є об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення і захист їх законних соціально-економічних інтересів. Творчі, духовні та інші спільні інтереси.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що на сьогодні в Україні створено правову базу для реалізації та захисту прав молодих громадян.

Згідно з дослідженням Харківського інституту соціальних досліджень (ХІСД), потреби ВПО у 2020 році поділяються на 8 сегментів [2]:

- житлові потреби;
- освіта та навчання;
- рівень доходів і професійна діяльність;
- правова допомога та відновлення документів;
- медична допомога;
- психологічна допомога;
- соціальна допомога та соціальні послуги;
- реабілітаційні послуги (допомога).

Потреба в «реабілітаційних послугах» включає надання соціальних послуг, таких як соціальна адаптація, соціальна інтеграція, соціальна реабілітація тощо.

Роль і значення молоді в суспільстві визначається такими об'єктивними умовами:

1. Молодь, як досить чисельна соціальна група населення, займає важливе місце в національному економічному виробництві і є єдиним джерелом додаткових трудових ресурсів.

2. Молодь є основним носієм інтелектуального та фізичного потенціалу свого народу. Має сильні компетенції у сфері праці, технічної, культурно-мистецької творчості, а також продуктивної діяльності у всіх сферах життя.

3: Соціальний і професійний кругозір молоді досить широкий. Він швидше, ніж інші соціальні групи, здатний освоювати нові знання та професії.

Таким чином, ми можемо сказати, що працюючи з цільовою аудиторією для побудови соціальної підтримки, необхідно розуміти їх психосоціальні особливості, потреби та дотримуватися певних правил. Відтоді метою послуг соціальної адаптації для молоді з числа ВПО є створення належних умов для задоволення потреб у розвитку та соціальної мобільності окремих осіб та груп населення, які проживають у новій для них громаді.

Як було досліджено, громадська діяльність означає активну участь громадян у суспільному житті та спрямована на вирішення різноманітних проблем та потреб суспільства. Це може включати в себе добровільну участь у громадських організаціях, активну підтримку громадських ініціатив, волонтерство, протести, петиції, лобіювання, сприяння розвитку місцевої спільноти, екологічну діяльність, благодійність тощо.

Важливо розуміти, що на кожному етапі розвитку молоді має свої специфічні потреби, які визначають специфіку її розвитку. Потреби формуються від народження до старості. Задоволення кожної вираженої потреби створює відчуття довіри до людини, яка задовольняє ці потреби.

На сьогодні, існує проблема участі молодих людей у громадській діяльності та набуття досвіду в розвитку громадської активності в інших регіонах, що може стати цінним ресурсом для їхнього власного регіону, куди вони зможуть повернутися. Цей досвід може допомогти їм набути знання та навички, які необхідні для ефективної участі у громадському житті своєї спільноти.

Подібний досвід може дати молодим людям уявлення про те, як працюють громадські організації, як організовуються громадські акції, як взаємодіяти з місцевими органами влади та іншими зацікавленими сторонами. Вони можуть навчитися ефективно комунікувати, співпрацювати з іншими людьми та будувати стратегії для досягнення мети.

Здобутий досвід може також допомогти молодим людям виявити проблеми та потреби своєї регіональної спільноти та розробити проекти або ініціативи для їх вирішення. Вони можуть використовувати набуті знання та навички, а також встановлені зв'язки та ресурси для організації громадських заходів, залучення громадян та спільної роботи з іншими організаціями та структурами.

Головне полягає в тому, що молоді люди, які отримали досвід громадської діяльності в інших регіонах, повертаючись до свого походження, можуть стати катализаторами для розвитку громадської активності у своєму регіоні. Вони можуть надихати і мотивувати інших молодих людей до участі у громадських ініціативах та створенню змін у своїй спільноті.

Тому навчання та популяризація психосоціальних аспектів соціальної діяльності молоді з числа ВПО є важливим фактором гармонійного розвитку особистості та покращення психологічного та емоційного стану молоді за новим місцем проживання, що потребує модернізації методів соціальної підтримки цих осіб. Працюючи з молоддю, для мотивації та позитивних результатів роботи необхідно враховувати їх вікові особливості.

1.3 Етичні засади роботи з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб при наданні послуги соціальної адаптації

Соціальна робота з молоддю з числа ВПО, базується на етичних принципах, викладених у «Кодексі етики соціальної роботи в Україні», затвердженому наказом Міністерства молоді та спорту України. України 1965 р. [3], документом «Global Social Work Statement of Ethical Principles» від 2018 р., який містить принципи та стандарти етики соціальної роботи тощо [1].

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи – це документ, розроблений для здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах, для розвитку індивідуального потенціалу та здібностей і для задоволення людських потреб. Він визначає керівні принципи професійної діяльності спеціалістів, виконання службових обов'язків та організації взаємодії з клієнтами. Цей документ визначає методи вирішення етичних питань і прийняття найбільш відповідних етичних рішень.

Етичний кодекс соціальної роботи України базується на національному досвіді та міжнародних етичних принципах і стандартах соціальної роботи, які були встановлені на Конгресі Міжнародної федерації соціальних працівників (IFSW) у Коломбо (Шрі-Ланка) 6–8 липня 1994 року.

Професійна діяльність соціальних працівників базується на трьох основних принципах [1]:

- повага до особистості, визнання її безумовної цінності, незалежно від її реальних досягнень і вчинків;
- людина є унікальною соціальною істотою, яка усвідомлює власну ідентичність відносно інших і покладається на інших у розвитку своєї унікальності;
- людина завжди має здатність змінюватися, покращувати своє життя, рости, а отже – прагне свободи вибору, прийняття рішень.

Відзначимо, що ведення випадку – це відповідальність як соціального працівника, так і клієнта, про що і закладається угода для подолання проблем

ВПО в складних життєвих обставинах. Але відповідальність за зміну власного життя, і загалом, за зміну свого життя та реалізацію своїх людських прав лежить на клієнті. Водночас ВПО можуть користуватися або не користуватися доступними їм соціальними послугами. Втручання можливе лише у ситуаціях загрози життю та здоров'ю дитини, коли сім'я є об'єктом соціальної роботи, а дитина ізольована від загрози життю та здоров'ю.

Таким чином, виникають етичні питання для соціальних працівників, які працюють з ВПО в СЖО на основі кейс-менеджменту. Зміст етики соціальної роботи включає [11]:

а) Етичні цінності: біологічні, соціальні, духовні (стосуються специфіки альтруїстичної професійної діяльності, етичної відповідальності професії, професійних досягнень, потреби в самоствердженні);

б) Етичні принципи: рівне обслуговування сімей, окремих осіб, конфіденційність, толерантність, наголос на самовизначенні сім'ї, особи, включаючи суверенітет і автономію, добровільний доступ до послуг, об'єктивність (реалістичне усвідомлення проблем, соціальна відповідальність, субсидіарність, реформізм);

в) Етичні стандарти, що відображають цінності та принципи, викладені в стандартах поведінки. При наданні соціальних послуг необхідно користуватися Кодексом етики психологів, юристів, соціальних педагогів та соціальних працівників, який відображає норми та стандарти поведінки.

У роботі соціального працівника (організації) «основними етичними принципами є:

1. Принцип конфіденційності.
2. Принцип компетентності.
3. Принцип відповідальності.
4. Принцип етичної та юридичної правомочності.
5. Принцип кваліфікаційної пропаганди психології.
6. Принцип благополуччя клієнта.
7. Принцип професійної кооперації.

8. Принцип інформування клієнта про цілі та результати обстеження».

Ці принципи узгоджуються з прийнятими міжнародними професійними стандартами в роботі соціальних працівників. Кодекс прямо виключає можливість ідентифікації особи клієнта особами, які не належать до кола експертів, на підставі звітів, результатів досліджень і публікацій психологів, які працюють з клієнтом.

Нарешті, діяльність фахівця базується на принципах співпраці та розуміння, відкритості та конфіденційності, оперативної допомоги та соціальної підтримки, пріоритетності профілактики психосоціальних проблем, визнання особистої цінності клієнта та важливості проблеми. У цьому контексті важливим є розуміння етики соціальної роботи як основи професійної діяльності.

1.4 Етична дилема в рамках надання послуги соціальної адаптації для молоді з числа ВПО

Під час надання послуги соціальної адаптації для молоді з числа ВПО, ми застосовуємо такі форми роботи, як фокус-група та тренінгове заняття. Під час проведення цих заходів нам необхідно дотримуватись певних правил роботи та надати конфіденційність та приватність, добровільність участі, довіреність результатів та даних, а також забезпечення емоційного благополуччя учасників. Під час забезпечення емоційного благополуччя ми можемо стикнутись з етично дилемою, адже під час фокус-групи ми піднімаємо теми, про те, як жила молодь з числа ВПО до переїзду, і, відповідно, до приходу війни у їх дім. Ці спогади можуть викликати небажані негативні емоції або задіти травми, отримані внаслідок зміни місця проживання тощо, тому треба розуміти, як саме забезпечити безпечне середовище під час проведення заходів.

Якщо конфіденційність та приватність залежить безпосередньо від організаторів заходу (тобто, забезпечення цього пункту ми можемо

проконтролювати самостійно), добровільність участі дотримується через добровільну реєстрацію учасників, достовірність результатів та даних – через належне формування вибірки (окреслення вимог участі у фокус-групі та тренінговому занятті), то забезпечення емоційного благополуччя – повністю не залежить від нас та є суто психологічною змінною. Саме тому, для мінімізації ризику порушення емоційного благополуччя молоді з числа ВПО, що будуть присутні на наших заходах, соціальний працівник має:

- По-перше, під час формування вибірки – обирати молодь з числа ВПО, яка переїхала в приймаючу громаду та проживає там не менше 30 днів у звичайних умовах та додаткові 10 днів (якщо людина перенесла якусь особливу травму чи подію), (це орієнтовна цифра, яка необхідна для ВПО, щоб пристосуватись до нових умов проживання та приймати участь у заходах спрямованих на адаптацію (якщо людина не перенесла якусь особливу травму чи подію) та уникнути можливого небажаного впливу на емоційну сферу ВПО;

- По-друге, питання та план тренінгу рецензувати з кваліфікованим психологом, щоб уникнути тем, які можуть сприяти порушенню емоційного благополуччя. Забезпечити, щоб обговорення та вправи були орієнтовані лише на запропоновану проблематику (громадська активність) та уникати тем, які можуть бути тригерами для молоді з числа ВПО;

Забезпечення безпечного простору під час проведення заходу. Дотримання базових правил для проведення: приміщення, час, перерва тощо. А також, під час реалізації ми маємо дотримуватись етичних принципів соціального працівника:

- поважати права та гідність людини;
- конфіденційність та приватність;
- самовизначення та автономії;
- свідомої міжкультурної практики та підтримувати професійну компетентність залучивши до проведення психолога.

Психолог, як експерт, будуть сприяти створенню позитивної атмосфери під час роботи та контролювати емоційний стан учасників протягом всього

часу реалізації, в тому числі, за допомогою вправи знаття психологічної напруги.

Тим самим, ми прослідкуємо щоб проведений захід – мав позитивний результат та сприяв громадській активності молоді з числа ВПО, а не нашкодів їх емоційному благополуччю.

Висновки до першого розділу

1. Законодавчу платформу послуги соціальної адаптації молоді з числа ВПО формують такі законодавчі документи: Закон України «Про соціальні послуги», Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Наказ про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги».

Аналізуючи дані документи, було визначено, що ці документи значно допомагають регулювати підтримку та надання послуги соціальної адаптації, прописують в собі особливості та етапи проведення послуги та якості її надання.

2. Особливу соціальну групу становлять молодь з числа ВПО. Молодь є важливою частиною сучасного українського суспільства з інтелектуальним потенціалом і вирішальним фактором соціально-економічного прогресу. Працюючи з цільовою аудиторією для побудови соціальної підтримки, необхідно розуміти їх психосоціальні особливості, потреби та дотримуватися певних правил. Відтоді метою послуг соціальної адаптації для молоді з числа ВПО є створення належних умов для задоволення потреб у розвитку та соціальної мобільності окремих осіб та груп населення, які проживають у новій для них громаді.

3. Важлива роль у сприянні соціальній адаптації молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, загалом належить соціальним службам, і

соціальним працівникам зокрема. Серед іншого, професійна діяльність соціальних працівників базується на засадах Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України, який містить етичні принципи діяльності та стандарти етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи. Основні з них: повага до гідності кожної людини, пріоритет інтересів клієнтів, толерантність, довіра та співпраця для вирішення проблем, надання послуг, конфіденційність та дотримання норм професійної етики.

4. Була висунута та проаналізована етична дилема в рамках надання послуги соціальної адаптації для молоді з числа ВПО. Вона передбачає ймовірність порушення емоційного благополуччя учасників тренінгу під час проведення фокус-групи, через те, що в обговоренні будуть питання щодо їх досвіду до переміщення в приймаючу громаду. Для її вирішення був запроваджений ряд завдань, а саме: формувати вибірку з обмеженням (залучаємо до участі лише ВПО, які проживають у громаді не менше 30 днів), рецензуємо питання фокус групи та план тренінгу з психологом (щоб уникнути питань, які можуть виступити тригерами, а також, щоб упевнитись у безпечному використанні вправ тренінгу) (Додатки Є та Ж), а також залучити до проведення психолога, щоб він міг емоційно розвантажити учасників за допомогою вправи «Австралійський дощ» (Додаток В) після питань фокус-групи.

РОЗДІЛ 2. ЗДІЙСНЕННЯ ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЯК МЕТОДУ СПРИЯННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ З ЧИСЛА ВПО ШЛЯХОМ ТРЕНІНГУ

2.1 Опис етапів проведення тренінгу з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб

Тренінг з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є важливим інструментом для підтримки та розвитку цієї групи людей, які були змушені покинути свої домівки через конфлікти, насильство або природні катастрофи. Основна мета тренінгу полягає у сприянні громадської активності, бажання долучатися до розвитку громад, створення умов для розкриття навичок, розвитку навичок самореалізації та підвищення їх можливостей.

Етапи проведення тренінгу з молоддю з числа ВПО включають:

Етап 1. Планування: На цьому етапі було визначено цілі та об'єктиви тренінгу. Було зібрано інформацію про учасників, їх потреби та очікування. Була розроблена програма тренінгу, включаючи теми, завдання, методи і тривалість, також на цьому етапі було залучено експерта-психолога гуманітарного центру «Проліска» - Суми для рецензування методики та підтримки емоційного стану учасників за допомогою проведення вправи для знання психологічної напруги.

Мета тренінгу на тему «Сприяння громадській активності молоді з числа внутрішньо переміщених осіб в рамках послуги соціальної адаптації» полягає в наданні молоді з числа ВПО знань, навичок і інструментів, які допоможуть їм активно включитися в громадське життя та займати активну роль у суспільстві, сприяючи своєму власному розвитку та покращенню умов життя своєї громади.

Завдання тренінгу:

1. З боку усвідомлення на розуміння: допомогти учасникам зрозуміти значення громадської активності, її переваги для особистого розвитку та

розвитку громади, а також підвищити знання щодо взаємодії з владою, прав та обов'язків та механізму їх захисту. Заохочувати свідоме сприйняття громадських проблем і відповідальність за їх вирішення.

2. В контексті розвитку особистих навичок: надати учасникам можливості розвинути навички лідерства, комунікації, співпраці, критичного мислення, прийняття рішень та управління проектами. Підтримувати їх у самовдосконаленні та розвитку особистих якостей, необхідних для активної участі в громадських процесах.

3. Під час мобілізації ресурсів, допомагати учасникам залучати різноманітні ресурси (фінансові, людські, матеріальні) для реалізації громадських ініціатив та проектів. Навчати шукати партнерів, співпрацювати з іншими організаціями та зацікавленими сторонами для досягнення спільних цілей.

4. В ході розбудови спільноти, сприяти формуванню групового духу, підтримувати зв'язки між учасниками, створювати можливості для обміну досвідом та взаємної підтримки. Заохочувати учасників спільно працювати над громадськими проектами та ініціативами.

5. Під час практичної реалізації, залучати учасників до практичної роботи над громадськими проектами, ініціативами або акціями. Надавати можливість застосовувати отримані знання та навички у реальних ситуаціях. Сприяти розвитку практичних навичок проектного менеджменту та організації громадських заходів.

6. В контексті самооцінки та рефлексії, стимулювати учасників до самооцінки своїх досягнень, рефлексії над власними здібностями та прогресом. Надавати можливості для обговорення власних успіхів, викликів та вивчення взаємодії між учасниками.

Методи та вправи використані в тренінгу:

- Рольова гра «Лобіювання та переконування»;
- Вправа «Створення петиції»;
- Групова робота «Громадський активізм у дії»;

- Вправа «Лідерський профіль та менторство»;
- Вправа «Лідерські цитати»;
- Вправа «Австралійський дощ» (Додаток В).

Залучені спеціалісти: психологиня гуманітарного центру «Проліска» - Суми - Ромасенко Інга Миколаївна.

Тривалість тренінгу: 3 години.

Необхідний матеріал: аркуші А4, аркуші А7, фліп чарт, бумага для фліпчарту, ручки, маркери, проєктор, ноутбук.

Розділи тренінгової програми (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Розділи тренінгової програми ««Сприяння громадській активності молоді з числа внутрішньо переміщених осіб в рамках послуги соціальної адаптації»»

№	Розділ	Характеристика
1	Введення до громадської активності:	- Розуміння поняття громадської активності, значення ролі активного громадянина та ключові аспекти активного громадянства.
2	Взаємодія з владою:	- Розуміння ролі та функцій місцевих, регіональних та національних органів влади. - Навчання стратегій та методів взаємодії з владою, включаючи лобіювання, петиції, громадські збори та інші форми залучення. - Симуляційні ігри та рольові моделі для навчання переговорів та договорів з владою.
3	Навички активного громадянина:	- Комунікаційні навички для ефективного висловлювання своїх ідей та позицій. - Тренування лідерських вмінь, включаючи здатність мобілізувати та об'єднувати інших.
4	Права та обов'язки громадянина та способи їх захисту. Громадська організація, як спосіб захисту прав та обов'язків:	- Розуміння прав та обов'язків громадян та способів їх захисту. - Практичні завдання, що передбачають написання петицій, проведення громадських зборів та розробку проєктів для впровадження змін.
5	Оцінка та рефлексія:	- Аналіз результатів і взаємодія з учасниками, щоб оцінити досягнення цілей тренінгу. - Рефлексія про власний розвиток та планування подальшої дії для активного громадянського залучення.

Мобілізація учасників: ми, як організатори тренінгу даною проблемою привернули увагу молоді з числа ВПО, розповіли про переваги участі і створили сприятливе середовище для залучення учасників.

Ознайомлення та створення спільності: На початку тренінгу проводиться введення учасників один до одного, ознайомлення з тренерами та встановлення спільної атмосфери довіри і взаєморозуміння. В нашому випадку це включало фокус групу, котра була направлена на виявлення в учасників знань та досвіду щодо нашої теми (Додаток Б).

Навчання та розвиток навичок: Головна частина тренінгу передбачає надання практичних знань, навичок і інструментів, які допоможуть учасникам ефективніше впоратися зі своїми проблемами та розвинути свій потенціал.

Групова робота: Учасники залучаються до групових проектів або завдань, які сприяють співпраці, розвитку командних навичок та підтримці один одного. Оцінка і зворотний зв'язок.

Результати фокус групи, ми представили у наступному підрозділі. Головна мета фокус групи полягала у визначенні рівня знань та досвіду щодо участі та знань про проблему загалом.

Результати проведення фокус групи щодо участі виявлення знань учасників про проблему та знання про неї. Обговорення складалося з таких питань:

1. Які є рівні влади? Чи знаєте Ви в чому їх різниця? Їх функції?
2. Якщо у вас з'явиться якесь питання чи знаєте Ви до кого з органів влади звертатись? Якщо у Вас був такий досвід, поділіться будь-ласка.
3. Які є способи комунікації з владою? Ви використовували будь-який з них?
4. Що таке громадська активність? Що для Вас означає бути активним громадянином? Якими навичками ця людина має володіти?
5. Вам відомі свої права та обов'язки? А те, як їх захищати? Наприклад?
6. Що таке громадське об'єднання? Яка його мета? Як його створити?

7. Чи приймаєте/приймали Ви участь у громадській активності? Якщо ні, то чому? Як саме Ви приймали участь? Як дізнались?

8. Ви використовуєте якісь застосунки чи канали для пошуку активностей? Які?

9. Що Ви очікуєте від цього заняття?

Після кожного питання та обговорення учасники надавали уточнюючі запитання, які їх хвилювали.

Варто зазначити, що окремим елементом на тренінгу була вправа від психолога, який був запрошений на тренінг.

Вправа «Австралійський дощ», мета якої: забезпечити психологічне розвантаження.

Учасники стають у коло.

Психолог. Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Будьте уважні!

Хід гри: - У Австралії здійнявся вітер (ведучий тре долоні). - Починає капати дощ (клацання пальцями). - Дощ посилюється (почергове плескання в долоні). - А ось град – справжня буря (тупіт ногами). - Але що це? Буря стихає (плескання по стегнах). - Дощ стихає (плескання долонями). - Поодинокі краплі падають на землю (клацання пальцями). - Тихий шелест вітру (потирання долонь). - Сонце. (Руки догори. Усмішка.)

Після тренінгу, для отримання зворотного зв'язку, нами було надано учасникам анкету, яка мала на меті дізнатися враження учасників після тренінгу та оцінити на скільки ми посприяли їх громадській активності (Додаток Г).

Таким чином, нами було проведено тренінг, всі його елементи, які використовувалися під час нього, були проаналізовані в наступному підрозділі.

2.2 Аналіз результатів проведення тренінгу з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб

Перше, що нами було проаналізовано це відповіді учасників на питання під час фокус групи:

На перше питання: «Які є рівні влади? Чи знаєте ви в чому їх різниця? Їх функції?», були схожі відповіді. Більшість учасників відзначила що вони не розбираються в даній тематиці та не розуміють рівневий поділ влади. Щодо функцій влади, були визначені такі питання, якими опікується влада: закон, порядок, економіка, підтримка громади, вирішення проблем, суд, справедливість та допомога населенню. Ці відповіді показують, що вони мають базові знання про функції влади, але не мають повноцінного уявлення про владний процес та його реалізацію (не знання щодо рівнів влади, їх різниці та функцій що виконує кожен рівень. Зауваження цього може вказувати на необхідність додаткових пояснень і підтримки в цій області для можливості повного розуміння цього процесу.

Ще одним важливим питанням під час фокус групи було: «Якщо у вас з'явиться якесь питання чи знаєте ви до кого з органів влади звертатись? Якщо у вас був такий досвід, поділіться будь-ласка» .

На дане питання відповіді співпали, та майже всі учасники зазначили, що цим питанням опікуються їх батьки. Також деякі зазначили, що:

- Група А (4 учасники): «Якщо у мене з'явиться питання, я зазвичай звертаюся до місцевої адміністрації. Вони надають мені відповідну інформацію або допомагають вирішити проблему та перенаправляють до відповідних органів чи відповідальної людини»;

- Група Б (3 учасники): «Я маю досвід звертання до органів влади. Але, цей процес почався з поради іншого державного органу і так, за допомогою методу проб та помилок, я дісталась відповідної людини та вирішила своє питання»;

Відповіді учасників свідчать про низький рівень досвіду та знань щодо звернення до органів влади. Їм простіше перекласти відповідальність на іншу людину (батьків), або розбиратись з питанням за допомогою консультації, по ходу його виникнення. Зауважується, що деякі учасники мають невеликий досвід зі зверненням до органів влади, тоді як інші, більшість учасників можуть мати більш обмежені знання. В цілому, різноманітність відповідей свідчить про необхідність надання додаткової інформації та навичок учасникам щодо ефективного використання органів влади для отримання підтримки та вирішення питань, які виникають у них.

На питання: «Які є способи комунікації з владою? Ви використовували будь-який з них?», учасники зазначили, що процес звернення до влади передбачає такі методи, як: телефон, електронний лист, письмовий лист та особисте звернення до виконуючого обов'язки.

Також, відповіді на питання: «Що таке громадська активність? Що для вас означає бути активним громадянином? Якими навичками ця людина має володіти?» склалися з того, що, загалом у учасників виникли однакові асоціації щодо активного громадянина та вони змогли надати такий портрет: «Волонтер, що має позицію, можливо диплом психолога та має такі якості, як: доброта, щирість, мужність, витривалість та добре розвинені навички комунікації. Ми представили даний портрет на рис.2.1

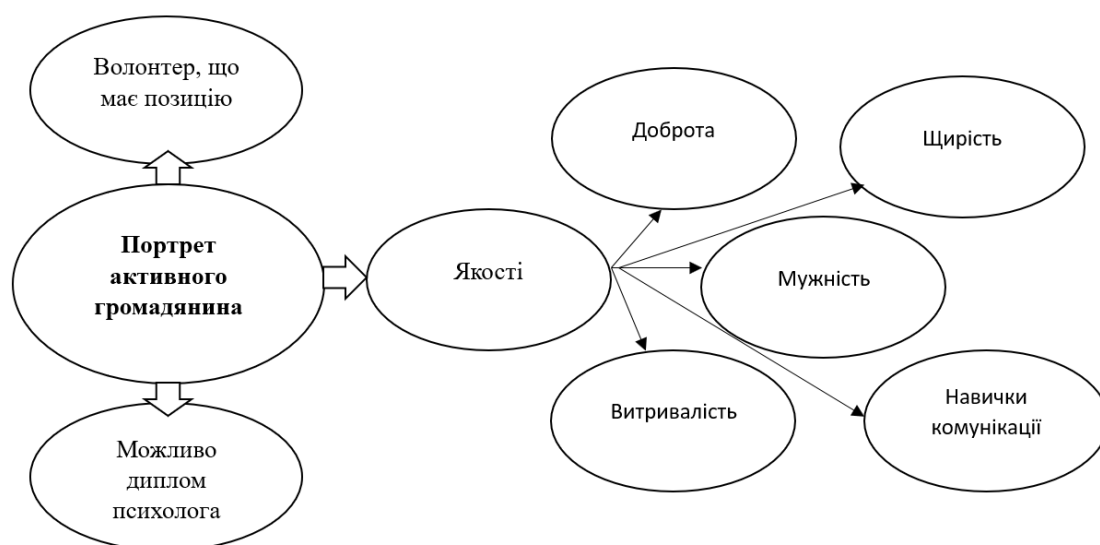

Рисунок 2.1 – Портрет активного громадянина

Одне з питань виглядало як: «Вам відомі свої права та обов'язки? А те, як їх захищати? Наприклад?». Відповіді учасників були однозначні та зазначено, що всі знають свої права та обов'язки або де їх можна прочитати, але щодо механізму захисту прав виникли суперечливі відповіді:

- Група А: «У разі порушення своїх прав можна звернутись до правоохоронних органів або правозахисних організацій»,

- Група Б: «Правоохоронні органи не завжди допомагають у захисті своїх прав».

Відповіді учасників вказують на різний рівень їхнього розуміння власних прав та обов'язків. Вони знають, що вони мають права, а також їх виконання в суспільстві, але не впевнені щодо процесу їх захисту. Учасники мають обмежений погляд щодо захисту прав та навели приклад лише правоохоронних органів.

В цілому, можна зробити висновок, що важливо забезпечити додаткову освіту та інформацію щодо прав та обов'язків серед учасників. Додаткова підтримка та пояснення можуть сприяти покращенню їхнього розуміння та здатності захищати свої права, а також надасть більше розширенні знання щодо механізму захисту прав та впевненості у собі.

Останнім питанням в обговоренні було: «Чи приймаєте/приймали ви участь у громадській активності? Якщо ні, то чому? Як саме ви приймали участь? Як дізнались?». На дане питання були такі відповіді:

Учасник А: «Так, я приймав участь у громадській активності. Я волонтерила та допомагала для збору гуманітарної допомоги, збирала кошти для військових та допомагала внутрішньо переміщеним особам. Я дізнався про ці можливості через те, що безпосередньо стикалась з іншими волонтерами, коли вони допомагали нам. Також у мене була мотивація – чоловік військовий».

Учасник Б: «На жаль, я поки не приймав участі в громадській активності. Одна з причин - це обмежений час, оскільки я зайнятий навчанням та роботою.

Однак, я б хотів в майбутньому приєднатись до громадських організацій або проектів, які підтримують внутрішньо переміщених осіб».

Учасник В: «Я брав участь у громадській активності через студентські організації в університеті. Ми допомагали безхатнім тваринам. Я дізнався про ці можливості через свої викладачів».

Також більшість учасників долучається до громадської активності за допомогою збору гуманітарної допомоги людям та тваринам, що постраждали внаслідок військових дій та донатами на армію. Деякі не приймали участь взагалі через те, що їм не пропонували долучитись:

Учасник Г: «Я не брала участь бо мені ніколи її не пропонували».

Відповіді учасників свідчать про різний досвід і зацікавленість участі в громадській активності. Деякі учасники приймали участь і мали позитивний досвід, тоді як інші поки не мали можливості або часу для активності. Джерелами інформації про можливості громадської активності для них були Інтернет, розмови з іншими активними людьми та внутрішні комунікаційні канали організацій.

Після проведення тренінгу, як зворотній зв'язок, ми отримали відповіді учасників на за раніше підготовлену анкету (Додаток Г). Вона складалася з п'яти питань закритого типу та одного питання відкритого типу.

Наступні п'ять запитань були проаналізовані у кількісному та відсотковому компонентах (див.табл.2.2)

Таблиця 2.2

Результати учасників на анкету зворотного зв'язку

№	Запитання	К-сть відповідей, од.	Частка, %
1	Чи дізнались ви щось нове про владу та форми взаємодії з нею? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась):		
	1	-	-
	2	-	-
	3	1	10%
	4	3	30%
	5	6	60%

Продовження таблиці 2.2

2	Чи дізнались ви щось нове громадську активність та що означає бути активним громадянином? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась): 1 2 3 4 5	- - 2 2 6	- - 20% 20% 60%
3	Чи дізнались ви щось нове про права та обов'язки та як їх захищати? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась): 1 2 3 4 5	- 1 2 4 3	- 10% 20% 40% 30%
4	Чи дізнались ви щось нове про те, де шукати можливості для участі у громадській активності? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась): 1 2 3 4 5	- 1 1 4 4	- 10% 10% 40% 40%
5	Чи зареєструєтесь (візьмете участь) ви найближчим часом у запропонованих ініціативах? (де, 1 – точно ні, а 5 – обов'язково): 1 2 3 4 5	- - 7 2 1	- - 70% 20% 10%
6	Додаткові коментарі, побажання чи питання:	відсутні	відсутні

Зважаючи на отримані дані в розрізі питань ми можемо зробити наступні висновки:

- Запитання 1: Щодо знань про владу та форми взаємодії з нею, 60% учасників відповіли, що отримали багато нової інформації, 30% - трохи нової інформації, і 10% отримали незначну нову інформацію.

- Запитання 2: Щодо громадської активності та бути активним громадянином, 20% отримали небагато нової інформації, 20% - доволі багато нової інформації, і 60% отримали дуже багато нової інформації.

- Запитання 3: Щодо прав та обов'язків та їх захисту, 40% досить багато нової інформації, 30% - дуже багато нової інформації, 20% - отримали трохи менше нової інформації, і 10% учасників відповіли, що отримали трохи нової інформації.

- Запитання 4: Щодо пошуку можливостей для участі у громадській активності, 40% учасників відповіли, що отримали досить багато нової інформації, 40% - дуже багато нової інформації, 10% отримали трохи нової інформації і 10% - отримала незначну кількість нової інформації.

- Запитання 5: Щодо участі у запропонованих ініціативах, 70% учасників відповіли, що не знають чи зареєструються або візьмуть участь, 20% відповіли, що скоріш за все візьмуть участь, і 10% відповіли, що обов'язково візьмуть участь.

Беручи до уваги отримані дані, з повною впевненістю можна стверджувати що, більшість учасників долучилися до тренінгу та отримали нові знання щодо влади, громадської активності, прав та обов'язків. Втім, багато учасників ще потребують більш детальної інформації та підтримки у виявленні можливостей для участі у громадській активності. Також виявлено низьку готовність багатьох учасників до безпосередньої участі в запропонованих ініціативах. Є потреба у постійному залученні молоді до активностей.

Висновки до другого розділу

Було створено та проведено тренінг «Сприяння громадській активності молоді з числа внутрішньо переміщених осіб в рамках послуги соціальної адаптації», мета якого полягає в наданні молоді з числа ВПО знань, навичок і інструментів, які допоможуть їм активно включитися в громадське життя та займати активну роль у суспільстві, сприяючи своєму власному розвитку та покращенню умов життя своєї громади.

В ході проведення тренінгу нами було залучено і інші методи роботи, такі як: фокус-група, яка була направлена на виявлення знань та досвіду учасників. Вона проводилася на початку тренінгу. Фокус група проводилася самостійно, без залучення психолога. В ході фокус групи ми дізналися, що є більшість молоді мають низький рівень знань та досвіду. Відповіді учасників виявились обмеженими та можна сказати, що вони є необізнаними в цій тематиці. Також ми виявили, що учасникам цікава тематика допомоги постраждалим внаслідок війни (волонтерство, збір гуманітарної допомоги тощо) та військовим (донати). Це говорить про те, що у наявній категорії є потенціал до залучення у громадську діяльність, який необхідно розвивати за допомогою громадянської освіти, тренінгів та безпосередньої участі.

Сам процес створення та проведення тренінгу був реалізований самостійно, проте, залучених психолог був присутній, як глядач та для проведення вправи «Австальський дощ» (Додаток Г), яка була розміщена між фокус-групою та тренінгом і мала на меті емоційно розвантажити учасників, підготувавши до подальшої участі у тренінгу. Під час проведення тренінгу учасники активно долучались до обговорення та участі у вправах, а також задавали уточнюючі запитання. Після реалізації ми отримали зворотній зв'язок від учасників за допомогою проведення анонімної анкети авторської розробки. За результатами анкетування ми виявили, що нам вдалося посприяти громадській активності учасників. Тобто, спільна робота залучених фахівців і власний вклад в дослідження надав позитивні результати (про це свідчить високі бали відповідей щодо нових знань).

ВИСНОВКИ

В ході написання роботи, ми дійшли таких висновків:

1. Описали правові засади здійснення послуги соціальної адаптації молоді з числа внутрішньо переміщених осіб. Сьогодні українське законодавство досить широко розглядає послугу соціальної адаптації. Нормативно-правовою базою послуги є: міжнародні нормативно-правові акти, законодавство України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативні акти і закони України. Загалом, законодавчу платформу послуги соціальної адаптації молоді з числа ВПО формують такі законодавчі документи: Закон України «Про соціальні послуги», Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Наказ про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги».

2. Охарактеризували особливості та потреби молоді з числа внутрішньо переміщених осіб. Молодь є специфічною соціально-демографічною групою суспільства, неоднорідною та внутрішньо диференційованою, що визначається специфікою діяльності, способу життя, життєвою силою та інноваційним потенціалом. Молодь, як специфічна соціально-демографічна група в суспільстві, визначається не лише віком, а й своїм становищем у соціальній структурі та особливостями соціального становлення та розвитку, які об'єктивно займають унікальне становище. Бути присутнім і брати участь у всіх сферах діяльності даного суспільного життя.

3. Проаналізували етичні засади роботи з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб при наданні послуги соціальної адаптації. Соціальна робота з молоддю з числа ВПО, базується на етичних принципах, викладених у «Кодексі етики соціальної роботи в Україні», затвердженому

наказом Міністерства молоді та спорту України. України 1965 р. [3], документом «Global Social Work Statement of Ethical Principles», 2018, який містить принципи та стандарти етики соціальної роботи тощо. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи – це документ, розроблений для здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах, для розвитку індивідуального потенціалу та здібностей і для задоволення людських потреб.

Серед іншого, професійна діяльність соціальних працівників базується на засадах Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України, який містить етичні принципи діяльності та стандарти етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи. Основні з них: повага до гідності кожної людини, пріоритет інтересів клієнтів, толерантність, довіра та співпраця для вирішення проблем, надання послуг, конфіденційність та дотримання норм професійної етики.

4. Була прописана та проаналізована етична дилема в рамках надання послуги соціальної адаптації для молоді з числа ВПО (можливість порушення емоційного благополуччя учасників). Та визначено завдання для її подолання, а саме: формувати вибірку з обмеженням (залучаємо до участі лише ВПО, які проживають у громаді не менше 30 днів), рецензуємо питання фокус групи та план тренінгу з психологом (щоб уникнути питань, які можуть виступити тригерами, а також, щоб упевнитись у безпечному використанні вправ тренінгу) (Додатки Є та Ж), а також залучити до проведення психолога, щоб він міг емоційно розвантажити учасників та налаштувати на подальшу участь у тренінгу за допомогою вправи «Австралійський дощ» (Додаток В) після питань фокус-групи.

5. Описали етапи проведення тренінгу з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб. Мета тренінгу на тему «Сприяння громадській активності молоді з числа внутрішньо переміщених осіб в рамках послуги соціальної адаптації» полягає в наданні молоді з числа ВПО знань, навичок і інструментів, які допоможуть їм активно включитися в громадське життя та займати активну

роль у суспільстві, сприяючи своєму власному розвитку та покращенню умов життя своєї громади.

Завдання тренінгу включають в себе: свідомість та розуміння (допомогти учасникам зрозуміти значення громадської активності, її переваги для особистого розвитку та розвитку громади), розвиток особистих навичок (лідерство, комунікація, співпраця, критичне мислення, прийняття рішень та управління проєктами), мобілізація ресурсів (залучення ресурсів для реалізації ініціатив, партнерів та зацікавлених сторін), побудова спільноти (формуванню групового духу, підтримувати зв'язки між учасниками, створювати можливості для обміну досвідом та взаємної підтримки) та самооцінка та рефлексія).

На початку тренінгу проводиться введення учасників один до одного, ознайомлення з тренерами та встановлення спільної атмосфери довіри і взаєморозуміння. В нашому випадку це включало фокус групу, котра була направлена на виявлення в учасників знань та досвіду щодо нашої теми. Після тренінгу, для отримання зворотного зв'язку, нами було надано учасникам анкету, яка мала на меті дізнатися результат роботи після тренінгу.

6. Здійснили аналіз результатів проведення тренінгу з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб. Перше, що нами було проаналізовано це результати фокус групи, котра направлена на виявлення знань та досвіду учасників щодо даної проблеми. В ході фокус групи ми дізналися, що є більшість молоді мають низький рівень знань та досвіду. Відповіді учасників виявились обмеженими та можна сказати, що вони є необізнаними в цій тематиці. Також ми виявили, що учасникам цікава тематика допомоги постраждалим внаслідок війни (волонтерство, збір гуманітарної допомоги тощо) та військовим (донати). Це говорить про те, що у наявній категорії є потенціал до залучення у громадську діяльність, який необхідно розвивати за допомогою громадянської освіти, тренінгів та безпосередньої участі.

Після проведення тренінгу ми отримали зворотній зв'язок від учасників за допомогою проведення анонімної анкети. За результатами анкетування ми виявили, що нам вдалося посприяти громадській активності учасників. Тобто,

спільна робота залучених фахівців і власний вклад в дослідження надав позитивні результати.

Власний вклад в дослідження, як фахівця соціальної роботи полягає у створення та проведенні фокус групі, як елементу виявлення рівня знань щодо тематики, тренінгу, як елементу сприяння громадській активності та зворотній зв'язок авторської розробки, як виявлення дієвості методики.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Рекомендації надавалися на основі висновків проведення фокус-групи. Ці рекомендації спрямовані на покращення рівня знань та участі учасників тренінгу з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб у сфері громадської активності та соціальної адаптації. Вони можуть бути використаними фахівцями соціальної роботи та молодіжними працівниками приймаючих громад.

1. Проводити додаткові тренінги або навчальні сесії для молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, з фокусом на конкретні аспекти громадської активності, соціальної адаптації, а також розвиток навичок активного громадянина.

2. Поширити інформацію про можливості участі у громадських проектах та ініціативах серед населення, щоб залучити більше людей до активної участі в громадському житті, за допомогою постів у місцевих телеграм каналах та онлайн – сторінках громади.

3. Розробити програми підтримки для учасників з метою збільшення їх упевненості та мотивації для активної участі в громадських заходах і проектах.

Також надані рекомендації для закладів освіти:

1. Ввести в програму громадянську освіту за допомогою додаткових уроків/лекцій.

2. Заохочувати учнів долучатись до громадської активності за допомогою додаткових балів за волонтерство чи участь у громадській діяльності.

3. Зробити дошку у закладі з можливостями участі у громадській діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Д. Кобзін, Г. Левкіна, А. Черноусов, С. Щербань. Потреби внутрішньо переміщених осіб в Ізюмській міській об'єднаній територіальній громаді Харківської області: результати соціологічного дослідження — Харків, Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). 2020. с. 84.
2. Декларацію «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>
3. Динаміка внутрішніх переміщень в Україні. УВКБ ООН в Україні. URL: <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1232-litsa-peremeshchennye-vnutri-strany>
4. Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
5. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
6. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%97>
7. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: аналіз та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази (станом на 1 березня 2018 р.). URL: https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Group-of-Influence_analyses.pdf
8. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб: методичні рекомендації / Автор-упорядник: Гусак Н.Є. К., 2015. 62 с.
9. Концепція Державної «молодь України» цільової соціальної програми 2021 – 2025. URL: https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Molod_Ykrayini_2025_prezentaciya.pdf
10. Наказ про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації від 18.05.2015 № 514. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text>

11. Наказ Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України від 09.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>
12. Попередній аналіз та оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) / Регіональне представництво УВКБ ООН у Білорусі, Молдові та Україні, жовтень, 2014. URL: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/1232/IDPUKR.pdf>
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 185 «Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2020-%D0%BF#Text>.
14. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім П 61 батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.
15. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с
16. Сидоренко С. В. Соціально-культурна адаптація: глобальний аспект // Культура народів Причорномор'я. 2005. № 68. С. 163-167.
17. Соціальна адаптація в умовах трансформаційних процесів у суспільстві // Освіта регіону. 2011. № 4. URL: <http://social-science.com.ua/article/655>
18. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
19. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf
20. Спільна оцінка потреб ВПО. Звіт про спільну оцінку потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО). м. Хмельницький та Хмельницька область, Україна. УВКБ ООН в Україні. 2015. URL: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/1527/PA%20report%20Kherson%20FINAL%20UKR.pdf>.

21. Ферріс Е., Мамутов С., Мороз К., Виноградова О., Непевний початок: відповідь української держави на проблеми внутрішньо переміщених осіб. 2015. 33 с. URL: https://issuu.com/veronikafomenko/docs/ukrainian_govt_responses_to_interna_f96320fe008d63
22. Хутка С. Соціальна адаптованість особистості: концептуалізація поняття // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2007. № 2. С. 164 - 175.
23. Чубук Р. Соціальна педагогіка. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили. 2013.

ДОДАТКИ

Додаток А

Інформаційна складова тренінгу

1. Вступ

Громадська активність - це активна участь громадян у суспільному житті, зокрема в процесах прийняття рішень та здійсненні змін у своєму оточенні. Бути активним громадянином означає приймати активну роль у суспільному житті і брати участь у процесах, які впливають на спільноту та державу. Активний громадянин виявляє інтерес до суспільних питань, проявляє свою громадянську свідомість і використовує різні засоби для залучення до участі та змін.

Основні аспекти активного громадянства включають:

- Інформованість та контроль: Активний громадянин має розуміти суспільні проблеми, політичні процеси, правову систему та права громадян. Він стежить за новинами, освоює інформацію та розуміє ключові питання, які стосуються його спільноти та країни, також він має розуміти, як контролювати владу та владні процеси та стежити щоб ця інформація була доступна.

- Участь та сприяння позитивним змінам: Активний громадянин бере активну участь у громадському житті. Він може брати участь у громадських обговореннях, громадських зборах, петиціях, акціях та інших формах залучення до прийняття рішень та мати свою позицію, просувати її та сприяти позитивним змінам. Наприклад: волонтерство: Активний громадянин використовує свій час, енергію та навички для добровільної роботи на користь спільноти. Він допомагає вирішувати соціальні проблеми, підтримує потреби малозахисених груп, розвиває благодійні проекти і тим самим сприяє позитивним змінам.

- Лідерство та залучення інших: Активний громадянин вміє висловлювати свої ідеї, позиції та аргументувати їх. Він бере участь у дебатах, громадських дискусіях та сприяє формуванню конструктивного діалогу з іншими громадами та вміє залучити інших людей.

2. Взаємодія із владою

- Види влади:

1) Місцеві органи влади: Місцеві органи влади є найближчим рівнем органів управління до громадян. Вони представляють і керують адміністративними одиницями, такими як міста, міські ради, сільські громади тощо;

Основні ролі та функції місцевих органів влади включають:

– Управління місцевими справами: Місцеві органи влади займаються управлінням різними аспектами місцевого життя, такими як комунальні послуги, місцева інфраструктура, планування розвитку міста тощо.

– Прийняття місцевих рішень: Вони вирішують питання, що стосуються конкретної місцевості, такі як зонування територій, будівництво, ліцензування, земельні питання та інші.

– Представництво громадян: Місцеві органи влади представляють і захищають інтереси місцевого населення. Вони співпрацюють з громадськістю, організовують зустрічі з громадськістю та враховують думку та потреби громадян у прийнятті рішень.

– Розвиток місцевої економіки: Місцеві органи влади сприяють розвитку місцевої економіки, залучаючи інвестиції, підтримуючи малі підприємства, розробляючи економічні стратегії та політики.

– Надання громадських послуг: Місцеві органи влади забезпечують надання різноманітних громадських послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, комунальні послуги, транспорт та інші.

2) Регіональні органи влади: Регіональні органи влади, такі як обласні, провінційні або регіональні уряди, діють на проміжному рівні між місцевими та національними органами влади. Вони мають такі ролі та функції:

• Координація місцевих органів влади: Регіональні органи влади забезпечують координацію та співпрацю між місцевими органами влади в своєму регіоні. Вони сприяють обміну інформацією, ресурсами та кращими практиками.

- Розвиток регіональних стратегій: Вони розробляють регіональні стратегії розвитку, що охоплюють економічний розвиток, соціальну політику, інфраструктуру та інші аспекти регіонального розвитку.

- Представництво регіональних інтересів: Регіональні органи влади виступають як представники і захисники інтересів свого регіону перед національними органами влади. Вони допомагають забезпечити, щоб регіональні потреби та проблеми були враховані у прийнятті рішень.

- Розподіл ресурсів: Регіональні органи влади займаються розподілом фінансових, людських та інших ресурсів між місцевими органами влади в регіоні.

3) Національні органи влади: Національні органи влади включають парламент, уряд та інші державні органи на рівні країни або держави. Основні ролі та функції національних органів влади включають:

- Законодавча функція: Парламент приймає закони та регулює правову систему. Він розглядає та затверджує законопроекти, представляє інтереси громадян та приймає рішення з питань загального значення.

- Виконавча функція: Уряд забезпечує виконання законів та реалізацію державної політики. Він відповідає за управління країною, прийняття рішень та реалізацію програм та проектів.

- Представницька функція: Національні органи влади представляють і захищають інтереси громадян на національному рівні. Вони слухають думку громадян, розглядають петиції та взаємодіють з громадськістю.

- Зовнішні зв'язки: Національні органи влади представляють країну на міжнародній арені та встановлюють зовнішні відносини з іншими країнами.

- Методи взаємодії з владою:

1) Лобіювання: Лобіювання - це процес впливу на прийняття рішень влади шляхом звернення до політичних представників або службовців. Це може включати особисті зустрічі, письмові або електронні звернення, презентації аргументів та фактів. Лобіювання може відбуватись як на рівні місцевих органів влади, так і національного рівня.

2) Петиції: Петиції - це письмові звернення громадян до владних органів з вимогою розгляду певного питання або впровадження змін. Петиції можуть бути збирані як на паперових аркушах, так і в електронному вигляді, з використанням спеціалізованих платформ чи сайтів.

3) Громадські збори: Громадські збори - це форма залучення громадян до обговорення питань, які стосуються громади або місцевості. Вони можуть бути організовані владними структурами або громадськими організаціями з метою обміну інформацією, висловлення думок та збору пропозицій щодо певних питань.

4) Громадські консультації: Громадські консультації - це процес запрошення громадськості до участі у прийнятті рішень владою шляхом консультування та обговорення питань громадського інтересу. Це може включати публічні слухання, опитування, фокус-групи та інші форми взаємодії.

5) Медіа-вплив: Залучення ЗМІ (Засоби масової інформації) може бути потужним інструментом для залучення уваги до певних питань та впливу на владні структури. Це може включати написання статей, інтерв'ю з представниками ЗМІ, виступи на радіо або телебаченні, розміщення інформації в соціальних мережах та інше.

3. Громадська активність

Бути активним громадянином означає брати активну участь у суспільному житті своєї країни або спільноти. Це виявляється через вираження своїх прав, обов'язків та відповідальностей у різних аспектах суспільного життя. Ось деякі ключові аспекти активного громадянства:

1) Інформованість: Активний громадянин має бути добре інформованим про політичні, соціальні та економічні питання, що відбуваються у країні. Це означає активне стеження за новинами, розуміння ключових викликів і проблем, а також знання прав та можливостей громадянства.

2) Участь у виборах: Голосування на виборах є одним з основних засобів виявлення активності громадянина. Активний громадянин використовує своє

право голосу, щоб обрати представників, які будуть втілювати його інтереси та працювати на благо суспільства.

3) Громадська участь: Активний громадянин бере участь у різних громадських ініціативах, добровільних організаціях, громадських обговореннях і зустрічах. Він висловлює свою думку, долучається до прийняття рішень, сприяє розвитку своєї спільноти та вносить позитивні зміни.

4) Активізм: Активний громадянин не лише спостерігає за подіями, але й діє. Він може висувати свої ідеї, пропонувати рішення, організовувати акції, петиції, мітинги та інші форми громадського протесту або залучення до уваги певної проблеми.

5) Соціальна відповідальність: Активний громадянин проявляє відповідальність і турботу про своїх співгромадян, середовище та суспільство загалом. Він підтримує соціальні ініціативи, допомагає потребуючим, працює на благо спільноти та привертає увагу до соціальних проблем.

Комунікаційні навички є важливим елементом ефективної взаємодії з владою та висловлювання своїх ідей та позицій. Ось кілька ключових аспектів комунікаційних навичок:

1) Чіткість та конкретність: Важливо висловлювати свої ідеї та позиції чітко та конкретно. Використовуйте зрозумілу мову та уникайте заплутаних фраз та термінів. Спрощення складних концепцій допомагає зрозуміти вашу точку зору.

2) Співпраця та емпатія: Підходьте до комунікації з владою з почуттям співпраці та емпатії. Спробуйте зрозуміти позицію інших сторін та виявити спільні точки зору. Виявлення рішень, що враховують інтереси всіх сторін, може сприяти конструктивному діалогу.

3) Аргументація та фактична база: Підтримайте свої ідеї та позиції аргументами та фактами. Підготуйтеся до дискусії, зберіть відповідні дані та інформацію, які підтверджують вашу точку зору. Це допоможе вам переконати інших у правильності вашої позиції.

4) Слухання: Приділяйте увагу не тільки своїй комунікації, але й слухайте інших. Будьте відкриті до інших точок зору та прислухайтеся до аргументів інших сторін. Покажіть повагу до інших голосів і дайте їм можливість висловитися.

5) Використання невербальної комунікації: Невербальні сигнали, такі як жести, міміка, тон голосу, також мають велике значення в комунікації. Будьте уважними до свого тіла та виразу обличчя, щоб підкреслити вашу впевненість та зацікавленість в обговорюваній темі.

6) Толерантність до відмінностей: При здійсненні комунікації з владою та іншими людьми важливо бути толерантними до різних поглядів та думок. Пам'ятайте, що різноманітність думок є невід'ємною частиною демократичного процесу.

4. Права громадян:

Кожен громадянин має право на свободу слова, думки, віросповідання, вираження своїх поглядів та переконань. Вони мають право на справедливий суд, освіту, здоров'я, працю та гідні умови життя. Крім того, громадяни мають право об'єднуватися, формувати громадські організації та впливати на прийняття рішень. **Обов'язки громадян:** громадяни повинні дотримуватися законів та правил суспільства. Вони мають обов'язок виконувати свої громадянські обов'язки, такі як голосування на виборах, платежі податків, дотримання правил дорожнього руху та інші вимоги, які сприяють безпеці та порядку. **Захист прав громадян:** існують різні способи захисту прав громадян. Громадяни можуть звертатися до правоохоронних органів, судів або органів державної влади, якщо їхні права порушуються. Також важливо активно взаємодіяти з громадськими організаціями, активістами та медіа, щоб підтримувати свої права та сприяти їх розширенню.

1) Громадська участь: участь у громадському житті є важливим засобом впливу на рішення, які приймаються владними структурами. Громадяни можуть брати участь у громадських обговореннях, петиціях, громадських зборах та інших формах залучення. Це дає можливість висловлювати свої ідеї

та позиції, а також брати участь у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя та спільноти.

2) Освіта та самоосвіта: важливо розвивати свої знання про права та обов'язки громадян. Громадяни можуть самостійно навчатися про законодавство, процеси прийняття рішень, принципи демократії та громадської участі. Це допомагає їм бути більш свідомими громадянами та ефективно захищати свої права.

3) Звернення до суду: громадяни можуть захищати свої права шляхом звернення до суду. Судова система забезпечує незалежний та об'єктивний розгляд спорів та порушень прав.

4) Звернення до органів правопорядку: у випадках порушення прав громадян, можна звернутися до правоохоронних органів, таких як поліція чи прокуратура, для проведення розслідування та вжиття необхідних заходів.

5) Громадський активізм та об'єднання: громадяни можуть об'єднуватися у громадські організації, об'єднання та ініціативні групи, щоб впливати на суспільні процеси, підтримувати свої права та здійснювати зміни в суспільстві.

6) Звернення до омбудсмена: Україна має Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, який займається захистом прав громадян та приймає звернення щодо порушень прав.

7) Громадські акції та протести: громадяни мають право на мирні зібрання та вираження своїх думок через громадські акції та протести. Це може бути ефективним способом впливу на владу та звернення уваги на проблеми та потреби громадян.

Громадське об'єднання - це добровільна організація, яка об'єднує групу громадян з метою впливу на суспільні процеси, захисту своїх прав та інтересів, розвитку громадськості, сприяння розвитку громади та вирішенню конкретних проблем. Громадські об'єднання можуть бути офіційно зареєстровані і мати правовий статус окремої юридичної особи або функціонувати як неформальні групи.

Громадські об'єднання можуть мати різні форми і спрямованість. Вони можуть бути благодійними організаціями, спілками професійних груп, спортивними клубами, екологічними організаціями, політичними партіями, студентськими асоціаціями та іншими. Громадські об'єднання грають важливу роль у громадському житті, оскільки вони забезпечують можливість громадянам об'єднуватися, висловлювати свої думки, співпрацювати та спільно впливати на суспільні процеси. Вони можуть організовувати акції, проводити проекти та ініціативи, вносити пропозиції та звертатися до владних структур з питань, що стосуються інтересів громади.

Громадські об'єднання (ГО) утворюються і діють на наступних принципах:

1. добровільності;
2. самоврядування (невтручання органів державної влади або органів місцевого самоврядування в діяльність ГО);
3. вільного вибору території діяльності;
4. рівності перед законом;
5. відсутність майнового інтересу їх членів/учасників;
6. прозорості, відкритості та публічності (вільний доступ до інформації про діяльність).

Створення громадського об'єднання (ГО) включає кілька кроків, які допоможуть вам розпочати вашу організацію. Ось загальна процедура створення ГО:

1. Визначте мету та спрямування: Перш ніж створювати ГО, важливо чітко визначити мету та спрямування вашої організації. Розгляньте, які проблеми чи інтереси ви хочете адресувати і яким чином ваша діяльність буде сприяти розв'язанню цих питань.

2. Залучення зацікавлених осіб: Пошукайте і залучайте людей, які поділяють ваші цілі та бажання бути частиною ГО. Це можуть бути друзі, колеги, співробітники чи інші зацікавлені особи, які хочуть приєднатися до вашої організації.

3. Створення засновницького комітету: Сформуйте засновницький комітет, який буде керувати процесом створення ГО. Цей комітет відповідає за розробку статуту, організаційних правил, визначення структури та здійснення інших необхідних дій.

4. Розробка статуту: Статут - це основний документ, який визначає правила, цілі, структуру та функціонування ГО. Розробіть статут, де будуть визначені назва організації, її мета, права та обов'язки членів, процедура прийняття рішень, фінансові аспекти та інші важливі аспекти.

5. Реєстрація та юридичні формальності: Залежно від країни та законодавства, може бути потрібно зареєструвати ГО відповідно до вимог місцевих органів. Зверніться до відповідних органів або юридичного консультанта, щоб отримати інформацію про необхідні кроки та документи для реєстрації.

6. Формування організаційної структури: Визначте структуру ГО, включаючи органи управління (наприклад, правління, загальні збори), можливі комітети чи робочі групи, розподіл обов'язків та інші аспекти організаційного функціонування.

7. Розробка планів та програм: Сплануйте конкретні проекти, заходи та програми, які будуть реалізовуватись вашою ГО. Розробіть плани дій, залучайте ресурси та визначайте кроки, необхідні для досягнення вашої мети.

8. Залучення фінансування: Розгляньте різні джерела фінансування, такі як гранти, спонсорська підтримка, пожертвування чи власні кошти. Розробіть план фінансування, який допоможе вам забезпечити необхідні ресурси.

9. Початок діяльності та мобілізація членів: Після всіх попередніх кроків розпочинайте діяльність вашої ГО. Залучайте своїх членів, розповідайте про вашу роботу, мобілізуйте їх до участі в проектах та заходах.

10. Співпраця та розвиток: Підтримуйте постійний зв'язок з іншими громадськими організаціями, владними структурами, партнерами та зацікавленими сторонами. Розвивайте свою ГО, вдосконалюйте свою роботу та працюйте над досягненням поставлених цілей.

Додаток Б

Обговорення під час проведення фокус-групи

1. Які є рівні влади? Чи знаєте ви в чому їх різниця? Їх функції?
2. Якщо у вас з'явиться якесь питання чи знаєте ви до кого з органів влади звертатись? Якщо у вас був такий досвід, поділіться будь-ласка.
3. Які є способи комунікації з владою? Ви використовували будь-який з них?
4. Що таке громадська активність? Що для вас означає бути активним громадянином? Якими навичками ця людина має володіти?
5. Вам відомі свої права та обов'язки? А те, як їх захищати? Наприклад?
6. Що таке громадське об'єднання? Яка його мета? Як його створити?
7. Чи приймаєте/приймали ви участь у громадській активності? Якщо ні, то чому? Як саме ви приймали участь? Як дізнались?
8. Ви використовуєте якісь застосунки чи канали для пошуку активностей? Які?
9. Що ви очікуєте від цього заняття?

Додаток В

Використані вправи та їх характеристика

1. Рольова гра «Лобіювання та переконування». Метою гри "Лобіювання та переконування" є навчити учасників ефективно комунікувати, переконувати та впливати на інших шляхом лобіювання. Гра спрямована на розвиток навичок аргументації, просування ідей, уміння слухати, сприймати та враховувати думки інших людей.

Основні цілі гри включають:

- Розвиток комунікативних навичок: Учасники вивчають, як ефективно висловлювати свої думки, аргументувати свої позиції та спроможність впливати на інших за допомогою переконливих аргументів.
- Розвиток лідерських якостей: Гра допомагає учасникам виявити свої лідерські якості, такі як впевненість, впливовість та уміння мотивувати інших.
- Розвиток критичного мислення: Учасники навчаються аналізувати і оцінювати інформацію, розрізняти різні точки зору та приймати обґрунтовані рішення.
- Навчання стратегічного мислення: Гра допомагає учасникам розвинути вміння планувати свої дії, передбачати можливі наслідки та реагувати на зміни в ході взаємодії з іншими учасниками.

Гра "Лобіювання та переконування" сприяє практичному виробленню навичок, які можуть бути корисними в різних сферах життя, таких як політика, бізнес, громадська діяльність та міжособистісні відносини.

2. Вправа «Створення петиції». Мета вправи полягає у розвитку навичок письмового висловлення своїх думок, формулювання вимог, аргументації та мобілізації громадської підтримки.

Етапи вправи включають:

- Визначення теми: Учасники обирають конкретну тему чи проблему, на яку хочуть звернути увагу шляхом петиції. Важливо, щоб тема була актуальною та важливою для групи або спільноти.

- Формулювання вимог: Учасники створюють перелік вимог або конкретних кроків, які бажають побачити виконаними щодо обраної теми. Вимоги повинні бути чіткими, конкретними та реалістичними.

- Аргументація: Учасники обґрунтовують свої вимоги, надаючи факти, статистику, приклади чи досвід, які підтверджують необхідність їх виконання. Важливо, щоб аргументація була переконливою та зрозумілою.

- Структурування петиції: Учасники створюють структуру петиції, яка може включати вступ, опис проблеми, перелік вимог, аргументацію, заклик до підтримки та контактну інформацію. Важливо дотримуватись логічного порядку та зрозумілого викладу інформації.

- Подання петиції: Учасники мають можливість поділитись своїми петиціями з іншими учасниками групи або ширшою громадськістю. Це може бути здійснене через електронні платформи, соціальні мережі, відправку поштою або особисту передачу.

3. Групова робота «Громадський активізм у дії». Мета групової роботи полягає в тому, щоб учасники спільно розробили конкретний план дій для реалізації своїх ідей і проектів з метою внесення позитивних змін у свої громади чи суспільство загалом.

Етапи групової роботи можуть включати:

- Визначення цілей: Учасники обговорюють та визначають конкретні цілі, які бажають досягти у рамках громадського активізму. Цілі можуть бути пов'язані з різними сферами, наприклад, екологією, освітою, громадським здоров'ям тощо.

- Вибір стратегій та методів: Учасники обговорюють різні стратегії та методи громадського активізму, які найкраще відповідають їхнім цілям. Це можуть бути петиції, акції, лобіювання, масові заходи, волонтерство та інші форми діяльності.

- Розробка плану дій: Учасники створюють детальний план дій, в якому визначають конкретні кроки, необхідні ресурси, терміни та відповідальних осіб. План дій повинен бути реалістичним, конкретним та досяжним.

- Розподіл ролей: Учасники визначають, хто буде відповідальним за виконання кожного кроку плану дій. Розподіл ролей допомагає забезпечити ефективну координацію та співпрацю всіх учасників.

- Реалізація проекту: Учасники приступають до виконання запланованих дій, співпрацюючи між собою та взаємодіючи зі зацікавленими сторонами та громадськістю.

4. Вправа «Лідерський профіль та менторство». Мета вправи полягає в тому, щоб учасники змогли визначити свої лідерські здібності, встановити свій лідерський профіль і знайти ментора, який буде підтримувати їх у процесі розвитку лідерських навичок.

Етапи вправи можуть включати:

- Аналіз лідерських якостей: Учасники проводять самоаналіз своїх лідерських якостей, роздумують про свої сильні сторони, навички комунікації, управління, мотивації та інші важливі аспекти лідерства.

- Визначення лідерського профілю: Учасники складають свій лідерський профіль, в якому вони описують свої сильні сторони, цінності, мету та візію, а також основні характеристики, якими вони керуються в лідерській діяльності.

- Пошук ментора: Учасники визначають свої потреби у розвитку лідерських навичок і шукають потенційних менторів, які мають досвід і знання в обраній сфері. Вони можуть звертатися до вже встановлених лідерів або шукати нових менторів у своїй громаді або професійному оточенні.

- Менторство: Після знаходження ментора учасники починають взаємодіяти з ним, обговорюють свої цілі, отримують поради та наставлення з питань розвитку лідерських навичок. Ментор надає підтримку, спрямовує і надає цінні інсайти, що допомагають учасникам зростати як лідери.

5. Вправа «Лідерські цитати». Мета вправи полягає у тому, щоб учасники поділилися лідерськими цитатами, які надихають їх та відображають їхнє розуміння лідерства. Це можуть бути слова відомих лідерів, філософів, письменників або навіть власні мотивуючі висловлювання.

Етапи вправи можуть включати:

- Збір лідерських цитат: Учасники мають можливість заздалегідь підготувати свої улюблені цитати про лідерство або можуть їх придумати на місці під час вправи.

- Обмін цитатами: Учасники по черзі діляться своїми лідерськими цитатами, називають їх авторів та пояснюють, чому ці цитати мають для них особливе значення.

- Обговорення: Після кожної цитати можна проводити коротку дискусію, в якій учасники висловлюють свої думки та розділяють свої враження від цитати. Можна обговорювати, як дана цитата відображає лідерські якості, які повідомлення вона несе та як можна застосувати ці ідеї у реальному житті.

- Висновки: В кінці вправи можна зробити підсумки та виділити найважливіші та найінтригуючіші лідерські цитати, які були поділені учасниками. Це може бути основою для подальших обговорень про лідерство та мотивацію.

6. Вправа «Австралійський дощ». Мета якої: забезпечити психологічне розвантаження.

Учасники стають у коло.

Психолог. Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Будьте уважні!

Хід гри: - У Австралії здійнявся вітер (ведучий тре долоні). - Починає капати дощ (клацання пальцями). - Дощ посилюється (почергове плескання в долоні). - А ось град – справжня буря (тупіт ногами). - Але що це? Буря стихає (плескання по стегнах). - Дощ стихає (плескання долонями). - Поодинокі краплі падають на землю (клацання пальцями). - Тихий шелест вітру (потирання долонь). - Сонце. (Руки догори. Усмішка.)

Додаток Г

Форма зворотного зв'язку з фокус-групою

Чи дізнались ви щось нове про владу та форми взаємодії з нею? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове громадську активність та що означає бути активним громадянином? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про права та обов'язки та як їх захищати? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про те, де шукати можливості для участі у громадській активності? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи зареєструєтесь (візьмете участь) ви найближчим часом у запропонованих ініціативах? (де, 1 – точно ні, а 5 – обов'язково)

1 2 3 4 5

Додаткові коментарі, побажання чи питання:

Додаток Д
Хід проведення тренінгу в ілюстраціях

Рисунок Д.1 – Учасники тренінгу за роботою

Рисунок Д.2 – Знайомство та вступ

продовження додатку Д

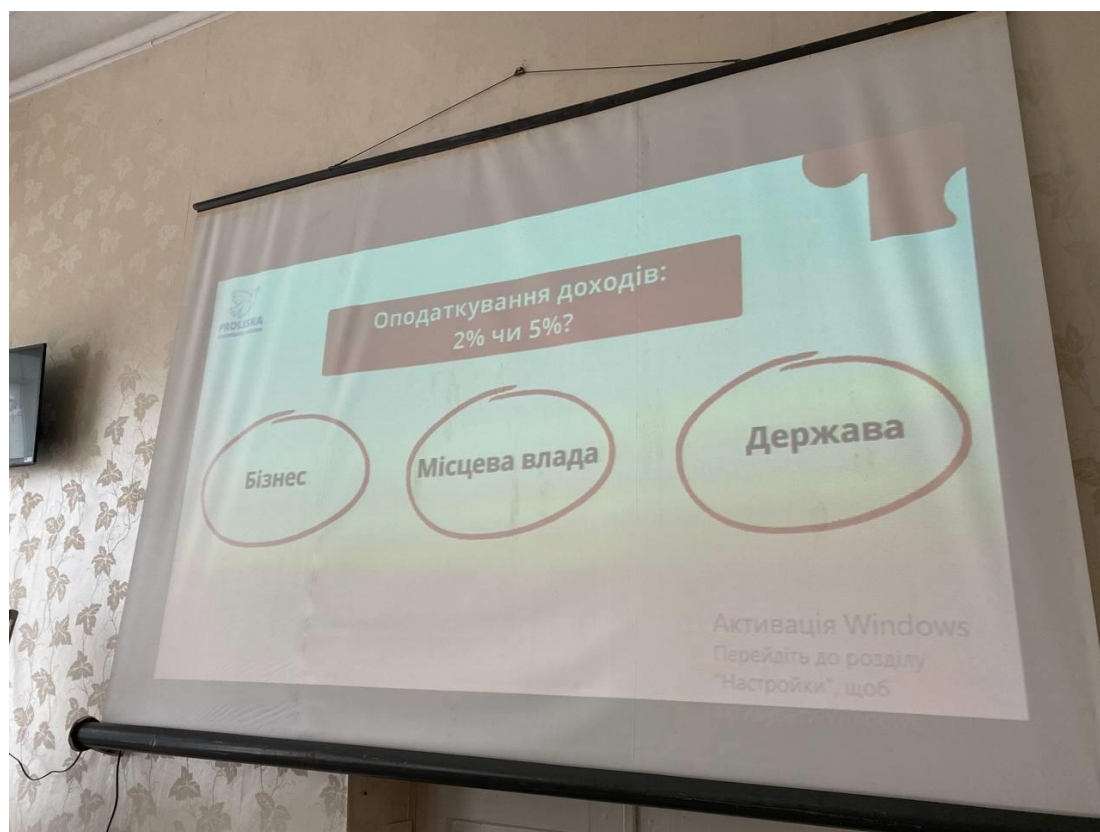

Рисунок Д.3 – Рольова гра «Лобювання інтересів»

Рисунок Д.4 – Учасники під час виконання вправи

Додаток Е
Результати проведення анонімного анкетування
(відповіді учасників на анкету)

Зворотній зв'язок

Чи дізнались ви щось нове про владу та форми взаємодії з нею? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове громадську активність та що означає бути активним громадянином? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про права та обов'язки та як їх захищати? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про те, де шукати можливості для участі у громадській активності? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи зареєструєтесь (візьмете участь) ви найближчим часом у запропонованих ініціативах? (де, 1 – точно ні, а 5 – обов'язково)

1 2 3 4 5

Додаткові коментарі, побажання чи питання:

Продовження Додатка Е

Зворотній зв'язок

Чи дізнались ви щось нове про владу та форми взаємодії з нею? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове громадську активність та що означає бути активним громадянином? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про права та обов'язки та як їх захищати? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про те, де шукати можливості для участі у громадській активності? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи зареєструєтесь (візьмете участь) ви найближчим часом у запропонованих ініціативах? (де, 1 – точно ні, а 5 – обов'язково)

1 2 3 4 5

Додаткові коментарі, побажання чи питання:

Продовження Додатка Е

Зворотній зв'язок

Чи дізнались ви щось нове про владу та форми взаємодії з нею? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове громадську активність та що означає бути активним громадянином? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про права та обов'язки та як їх захищати? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про те, де шукати можливості для участі у громадській активності? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи зареєструєтесь (візьмете участь) ви найближчим часом у запропонованих ініціативах? (де, 1 – точно ні, а 5 – обов'язково)

1 2 3 4 5

Додаткові коментарі, побажання чи питання:

Продовження Додатка Е

Зворотній зв'язок

Чи дізнались ви щось нове про владу та форми взаємодії з нею? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове громадську активність та що означає бути активним громадянином? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про права та обов'язки та як їх захищати? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про те, де шукати можливості для участі у громадській активності? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи зареєструєтесь (візьмете участь) ви найближчим часом у запропонованих ініціативах? (де, 1 – точно ні, а 5 – обов'язково)

1 2 3 4 5

Додаткові коментарі, побажання чи питання:

Продовження Додатка Е

Зворотній зв'язок

Чи дізнались ви щось нове про владу та форми взаємодії з нею? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 ⑤

Чи дізнались ви щось нове громадську активність та що означає бути активним громадянином? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 ④ 5

Чи дізнались ви щось нове про права та обов'язки та як їх захищати? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 ③ 4 5

Чи дізнались ви щось нове про те, де шукати можливості для участі у громадській активності? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 ② 3 4 5

Чи зареєструєтесь (візьмете участь) ви найближчим часом у запропонованих ініціативах? (де, 1 – точно ні, а 5 – обов'язково)

~~1~~ 2 ③ 4 5

Додаткові коментарі, побажання чи питання:

Продовження додатка Е

Зворотній зв'язок

Чи дізнались ви щось нове про владу та форми взаємодії з нею? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

5

Чи дізнались ви щось нове громадську активність та що означає бути активним громадянином? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

4

Чи дізнались ви щось нове про права та обов'язки та як їх захищати? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

3

Чи дізнались ви щось нове про те, де шукати можливості для участі у громадській активності? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

~~2~~

3

Чи зареєструєтесь (візьмете участь) ви найближчим часом у запропонованих ініціативах? (де, 1 – точно ні, а 5 – обов'язково)

1 2 3 4 5

3

Додаткові коментарі, побажання чи питання:

Продовження додатку Е

Зворотній зв'язок

Чи дізнались ви щось нове про владу та форми взаємодії з нею? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове громадську активність та що означає бути активним громадянином? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про права та обов'язки та як їх захищати? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи дізнались ви щось нове про те, де шукати можливості для участі у громадській активності? (де, 1 – ніяку нову інформацію не отримав/ла, а 5 – дуже багато нового дізнався/лась)

1 2 3 4 5

Чи зареєструєтесь (візьмете участь) ви найближчим часом у запропонованих ініціативах? (де, 1 – точно ні, а 5 – обов'язково)

1 2 3 4 5

Додаткові коментарі, побажання чи питання:

Додаток Є
Презентація до тренінгу

ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ

Гуманітарна місія "Проліска"

Рисунок Е.1 – Презентація до тренінгу

Всі учасники фокус-групи та інші потенційні споживачі соціальних послуг такого характеру можуть отримати доступ до презентації за даним посиланням:

https://www.canva.com/design/DAFlaC4gbSo/1CVeFWGtWRx7Mocb4OT3cA/edit?utm_content=DAFlaC4gbSo&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Додаток Ж
РЕЦЕНЗІЯ ПЛАНУ ТРЕНІНГУ

Тренінг відповідає всім вимогам для його проведення. Він містить всі необхідні складові для забезпечення безпечного середовища та повноцінного залучення у тематику. У заході присутня вправа для емоційного розвантаження, що розміщена після проведення фокус-групи, яка, в свою чергу, забезпечить належний стан для проведення подальшої роботи, а саме – тренінгу.

Також, у тренінгу забезпечений рівномірний розподіл інформаційної складової та вправ, є перерва на каву та рефлексія. Це допоможе підтримувати сприятливий робочий процес, а учасники будуть орієнтовані на залучення.

Крім цього у роботі використовується різні види вправ, такі, як: рольові ігри, групові вправи, індивідуальні вправи, мозковий штурм, зворотній зв'язок тощо, тому, можна сказати, що це різноманіття ще більше включить молодь в роботу та сприятиме громадській активності.

Рецензент

Психолог Гуманітарного центру «Проліска» - Суми

Ромасенко І. М.

Додаток 3
РЕЦЕНЗІЯ ПИТАНЬ ФОКУС-ГРУПИ

Питання для проведення фокус-групи повною мірою задовольняють вимоги роботи з молоддю з числа внутрішньо переміщених осіб. Вони виносять на огляд лише ті теми, які необхідні для визначення знань про громадську активність та є безпечними для використання у роботі.

Рецензент

Психолог гуманітарного центру «Проліска» - Суми

Ромасенко І. М.